

Vrijplaats of broedplaats? De Engelse auteur George McKay beschrijft hoe in de jaren negentig in Groot-Brittannië de ‘Do it Yourself-cultuur’ opkwam. DiY-ers kiezen zelf hun woon- en werkruimte in leegstaande panden die ze daarna zelf vorm geven. Deze beslissing gaat in tegen de maatschappelijke verwachtingen. Dat is een politieke keuze. ‘Vrijplaats’ is een term die door de bewoners zelf wordt gebruikt voor deze panden. Binnen een vrijplaats is er ruimte voor de eigen subcultuur en voor creatieve en kunstzinnige experimenten. Bovendien wordt hier geëxperimenteerd met alternatieve woon(werk)vormen.

Veel vrijplaatsen moesten de laatste jaren de binnenstad van Amsterdam verlaten. Er lagen andere plannen voor deze plekken. Om dit proces een halt toe te roepen stelde de gemeente Amsterdam in 1998 onder maatschappelijke druk een ‘broedplaatsbeleid’ in onder het motto ‘Geen cultuur zonder subcultuur’. Het beleid richt zich op het creëren van nieuwe atelierruimte en woonwerkplekken. De gemeente stelt zich hiermee tot doel kunstenaars en culturele ondernemers een onderkomen te bieden. In het onderstaande artikel vraag ik me af of het gemeentelijk broedplaatsbeleid in staat is de subcultuur binnen de stad te houden.

2002 Begon goed. Op 17 januari werd Kinetisch Noord op het NDSM-terrein officieel geopend. Een prachtige ruwe plek met een industrieel karakter, gelegen ten noorden van het Amsterdamse IJ. Het terrein werd verworven als broedplaats. Het is een samenwerkingverband tussen het stadsdeel Noord, projectgroep broedplaats van de gemeente Amsterdam en de projectorganisatie NDSM, die de huurders representeert. In de komende jaren moet daar 22.500 vierkante meter broedplaats voor kunstenaars en cultureel ondernemers ontwikkeld worden.

De opening ‘Expeditie II’ was een indrukwekkende presentatie. Het was al donker toen de bezoekers voet aan wal zetten. Tonnen met vuur, van onderaf belichte kranen, links loodsen, oude trams en aan de rechterkant water.

Zo werden we naar de enorme ‘Docklandshal’ en vervolgens naar de nog grotere NDSM-loods geleid. Binnen presenteerden zich de kunstenaarsinitiatieven, die al onderdak hadden gevonden in Kinetisch Noord. Het nieuwe skatepark dat sinds het verdwijnen van Vrieshuis Amerika¹ dakloos was gebleven, werd eveneens geopend.

De ‘woonwerkcultuur’, een combinatie van wonen en werken in zelfgekozen en zelf vormgegeven ruimtes, ontwikkelde zich tijdens de hoogtijdagen van de kraakbeweging in de jaren tachtig. Er werden vrijplaatsen gecreëerd waar

ruimte was voor wonen, werken en vrije tijdbesteding. In die periode kwam een uitgebreide alternatieve jongeren-subcultuur tot bloei die een voedingsbodem bleek voor kunstenaarschap. Politiek, vrije tijdbesteding, kunstenaarschap en klein ondernemerschap raken binnen een uitgebreide subcultuur nauw vervlochten met elkaar.

Ongeveer halverwege de jaren negentig ontstond er een reeks nieuwe vrijplaatsen, die zich vooral concentreerde aan de IJ-oeveren. Zogenaamde ‘no go-areas’ transformeerden tot bloeiende en interessante culturele plaatsen waar stadsbewoners goedkoop veganistisch konden eten, dansen op nieuwe en alternatieve muziekstijlen, naar films, theatervoorstellingen en exposities konden kijken van beginnende of niet-commerciële kunstenaars. Totdat de gemeente laat weten andere plannen met het gebied te hebben. De negatieve reacties van de Amsterdamse samenleving op de ontroofing van de panden, dwongen de gemeente na te denken over alternatieven voor de gekraakte panden.

De volgende twee vragen zal ik hieronder beantwoorden: **Hoe zou je de subcultuur in en rondom de vrijplaatsen kunnen omschrijven? Voldoen de doelstellingen van de gemeente om de subcultuur te behouden?**

Om deze vragen te beantwoorden, plaats ik de Amsterdamse vrijplaatsen in een bredere context.

In de jaren '90 ontstond in Groot-Brittannië een subcultuur die wordt omschreven als de Do it Yourself (DiY)-cultuur. Deze ontwikkeling in Groot-Brittannië loopt parallel met de periode waarin de IJ-oeveren in Amsterdam zich ontwikkelden tot een concentratie van vrijplaatsen. De Britse auteur George McKay laat in zijn studie naar de Do it Yourself-cultuur zien hoe jongeren praktische invulling geven aan hun ideeën. De DiY-ers weten vorm te geven aan een levensstijl die utopisch en *tegencultureel* is. Waarbinnen de nadruk ligt op de ontwikkeling van een uitgebreide subcultuur, die verbonden is aan politieke ideeën en vrije tijdbesteding. De plekken waar vrijplaatsen gerealiseerd wer-

¹ Zie Jellichje Reijnders, ‘Het Vrieshuis Amerika als katalysator. Voor culturele vernieuwing bestaat geen format’, in: *Kunstenaarswijzer* 27 (voorjaar 2000).

Informatie over broedplaatsen

Kinetisch Noord: www.ndsm.nl

Het Gilde van Woonwerkpanden: www.woonwerkpanden.nl

Projectgroep Broedplaats gemeente Amsterdam

t 020-6214111/4182

foto Luuk Kramer

den, waren kraakpanden die gebruikers naar eigen inzicht konden inrichten. Juist door tegenculturele keuzes te maken, door woonruimtes zelf te kiezen en vorm te geven op ongewone en vaak ongewilde plaatsen, werd eveneens politiek bedreven. Deze levensstijl sprak veel kunstenaars aan. Het bood gelegenheid voor creatieve en kunstzinnige initiatieven en kruisbestuiving tussen verschillende kunstzinnige disciplines.

Hoe zou je de subcultuur in en rondom de vrijplaatsen kunnen omschrijven?

Deze tegencultuur definieert zich bij voorkeur met het zelf verwerven en zelf vormgeven van eigen zones en ruimten. Tegenculturele groepen worden gekenmerkt door kleinschaligheid en de wens om dingen in het hier en nu te veranderen. *Tijd* speelt een belangrijke rol binnen de DiY-cultuur. Het anarchistische idee dat er iets moet veranderen en wel nu, opgeteld bij een vaak tijdelijk verblijf op een plek, geeft iedereen het gevoel dat alles meteen moet gebeuren. Er is vaak geen ruimte voor een lange termijn strategie, omdat er geen lange termijn is.

De nadruk binnen de DiY ligt ook op de *eigen gemeenschap, lokale omgeving, zelfontplooiing en vrijheid van het individu*. Daarbij spelen een aantal factoren een rol.

- De leuze 'het persoonlijke is politiek' uit de vrouwenbeweging, geeft invulling aan het idee dat wat op grote schaal

veranderd moet worden, inhoud moet krijgen in het dagelijks leven.

- Vanuit krakersperspectief bestaat er cynisme over de buitenwereld (speculanten en grootkapitaal, politie en gemeentelijke bureaucratie) die buiten de deur gehouden moet worden.
- Globalisering van de samenleving. Bedrijven blijven groeien en komen steeds verder van gewone mensen af te staan. De overheid draagt veel verantwoordelijkheden over naar organisaties op supranationaal niveau en zodoende vervreemden mensen van de politiek.
- DiYers wijzen globalisering niet af, maar pleiten voor een globalisering van onderop. Zij staan een basisdemocratisch model voor. Met huisvergaderingen en buurtvergaderingen. Al deze factoren zorgen ervoor dat DiYers zich richten op 'het kleine'. Buurtorganisaties, klein ondernemerschap, samenlevingsvormen en individuele vrijheden op lokaal niveau. Wat beslist niet betekent dat er geen contact is met gelijkgezinden in andere steden en landen. Niet onbelangrijk is hun keuze voor een eigen onafhankelijke media: informatievoorziening op kleine schaal via radiopiraten en internationaal via internet. Verder kenmerkt de DiY-cultuur zich door de manier waarop er met *politieke actie* wordt omgegaan. Zij dragen niet zozeer een eenduidige ideologie uit maar eerder een verzameling aan maatschappelijke ideeën. Samengesteld uit eco-

logische, veganistische, anarchistische, feministische en utopische ideeën, die iedereen naar eigen verhouding laat gelden. Uitingsvormen van politieke actie zijn: straattheater en muziekpodia bij demonstraties, fietsdemonstraties op auto-wegen tegen het verlies van vrije ruimte, kampementen tegen de Betuwelijn of de feesten om gebieden als Ruigoord te behouden en straatparades om drugs te legaliseren. Die manier van actievoeren kun je ten dele terugvinden bij de Provo's en Kabouters uit de jaren zestig. Maar de DiY werd eveneens beïnvloed door de punk- en kraakscene en de directe acties van organisaties als Greenpeace en Friends of the Earth (de laatste vooral in Groot-Brittannië) in de jaren tachtig.

Voldoen de doelstellingen van de gemeente om de subcultuur te behouden?

De doelstelling van de Projectgroep Broedplaats wordt in de nota (*Geen Cultuur zonder Subcultuur*, 2000) als volgt geformuleerd: 'Zorgdragen voor het realiseren van kleinschalige infrastructuur voor (overwegend) niet commerciële, culturele ondernemers – waaronder met name (semi-) professionele kunstenaars – en het scheppen van voorwaarden voor een duurzame instandhouding van dergelijke infrastructuur in de stad'. Het lijkt erop dat de gemeente zich binnen de formulering van het broedplaatsbeleid vooral richt op beginnende kunstenaars en cultureel ondernemers. Dit wordt bevestigd door de formulering van de doelgroepen voor de gecreëerde ruimtes:

- individuele beeldende en uitvoerende (semi-)professionele kunstenaars, gericht op het produceren van kunst;
- groepen van overwegend culturele ondernemers (waaronder kunstenaars, ambachtelijke bedrijfjes, dienstverleners en technici), gericht op het samen leven en werken om tot synergie en kruisbestuiving te kunnen komen, deel uitmakend van een subcultuur, met een eigen economie, niet direct gericht op commercieel succes (*Geen cultuur zonder Subcultuur. Plan van aanpak Broedplaats*; p. 3).

Het broedplaatsbeleid zou een heel interessant beleid voor beginnende kunstenaars en startende cultureel ondernemers kunnen worden. De scherpe definiëring van de doelgroep laat mijns inziens echter geen ruimte voor de voortzetting van de subcultuur.

Uit het onderzoek van McKay naar de DiY-cultuur in Groot-Brittannië blijkt hoe belangrijk het is, dat de vrijplaatsen zelfgekozen en door mensen zelf ingericht worden. Zelf openbare ruimte toeëigenen en vormgeven is namelijk een politiek statement, dat een onderdeel vormt van de (liberaal) anarchistische politiek, waarop veel mensen binnen de DiY-cultuur zich beroepen.

De analyse van de DiY-cultuur door McKay laat zien dat de dragers van de subcultuur niet alleen kunstenaars en culturele ondernemers zijn. Vaak ontstaat er binnen vrijplaatsen een politiek klimaat waar kunstenaars en creatieve en kunstzinnige initiatieven vorm aan geven en wel bij varen. Dit

foto Luuk Kramer

klimaat wordt in veel gevallen gedragen door maatschappelijk geëngageerde en *politiek* actieve mensen.

Het beleid van de gemeente stelt zich tot doel de subcultuur die binnen vrijplaatsen tot stand kwam, in stand te houden. Ondertussen definieert ze de criteria voor de doelgroep te eng, door het beleid hoofdzakelijk op kunstenaars en culturele ondernemers af te stemmen. De gemeente komt een deel van de subcultuur tegemoet, maar neemt tegelijkertijd de subcultuur als geheel de wind uit de zeilen door haar te depolitiseren.

De gemeente lijkt in staat om nieuwe woonwerkpanden te realiseren, maar dit zijn geen 'vrijplaatsen', zoals die binnen de subcultuur zelf werden vormgegeven. De gemeente drijft daardoor, ondanks haar actieve beleid, de subcultuur de stad uit.

Een resultaat van het broedplaatsbeleid: Kinetisch Noord

Het broedplaatsbeleid valt onder de bestuurlijke verantwoordelijkheid van Duco Stadig en werd ondergebracht bij de Stedelijke Woningdienst Amsterdam (swD). Het Project Managementbureau (PMB) moet zorgen voor de uitwerking en coördinatie van het project Broedplaats. Voor de formulering van een broedplaatsbeleid worden twee groepen samengesteld: een projectgroep en een klankbordgroep. De projectgroep bestaat uit stadsdelen, woningbouwcorporaties, marktpartijen, groepen kunstenaars en gemeentelijke diensten – swD, Grondbedrijf, dWA, Dienst Ruimtelijke Ordening, Stichting Woon- en Werkruimten voor Kunstenaars. De klankbordgroep representeert de inbreng uit het veld en is samengesteld uit onder andere: FNV-Kiem, Het Gilde van Woonwerkpanden en de Kunstraad.

Literatuur

Duivenvoorden, Erik *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999*, Amsterdam 2000.

Kallenberg, Freek. 'Desire is speaking. Utopian rhizomes', in: Saskia Poldervaart (c.s.) *Contemporary Utopian Struggles. Communities between modernism and postmodernism*, Amsterdam 2001.

McKay, George. 'DiY Culture: notes towards an intro' in: *DiY Culture. Party and Protest in Nineties Britain*, Londen/NY 1998.

–'Elsewhere/Elsewhen' in: Poldervaart (c.s.) *Contemporary Utopian Struggles. Communities between modernism and postmodernism*, Amsterdam 2001.

Geen cultuur zonder subcultuur. Plan van aanpak Broedplaats, Project Managementbureau Amsterdam 21 juni 2000

De rol van de Woonwerkpannen is dubbelzinnig. Binnen de klankbordgroep formuleert Het Gilde van Woonwerkpannen kritiek op het broedplaatsbeleid. Over het ideaal zijn ze duidelijk: 'Broedplaatsen ontstaan bij de gratie dat er geen regels zijn'. Het betalen van huur en het aannemen van subsidies zorgen voor bemoeienis van de overheid. Vrijplaatsen laten zich niet reguleren en organiseren. Toch proberen zij binnen de klankbordgroep richting te geven aan het broedplaatsbeleid van de gemeente. Leden uit datzelfde Gilde van Werkpannen reageerden in 1999 op een prijsvraag van stadsdeel Amsterdam-Noord. Het ging om een van de schaarse plekken in Amsterdam waar nog geen bestemmingsplan voor klaarlag, het voormalige NDSM-terrein. Alhoewel er kritiek bestond op de locatie (buiten het centrum) en op het idee van een geplande en gesubsidieerde vrijplaats, dienden zij toch een voorstel in. Er was weinig keus, omdat er in de binnenstad nauwelijks andere mogelijkheden over zijn om dit soort panden voor langere tijd te kraken. Hun plan voor een 'multidisciplinaire cultuurwerf' op het NDSM-terrein won en resulteerde in Kinetisch Noord. Voor velen blijft het gesubsidieerde initiatief 'second best'. Aan de andere kant kan het broedplaatsbeleid wellicht als verdienste van de DiY-ers in de vrijplaatsen worden beschouwd. Erik Duivenvoorden beschreef de geschiedenis van de kraakbeweging in zijn boek *Een voet tussen de deur*. Naar zijn idee behoort het broedplaatsbeleid samen met het begin jaren tachtig ingezette aankoopbeleid tot de belangrijkste concrete resultaten die de acties van de kraakbeweging hebben opgeleverd.

Josien Pieterse

Studente Politicologie en Vrouwenstudies aan de Universiteit van Amsterdam. Mede-organisator van De Schijnbeweging, maandelijks cultureel podium in de voormalige vrijplaats 'De Kalenderpannen' aan het Entrepôtdok te Amsterdam.

Het Dossier

Atelier- en woonwerkpannen

Rotterdam

Stichting Kaus Australis

De programmering en de organisatie van de vier gastateliers met verblijfsmogelijkheden is in handen van de bestuursleden van de Stichting Kaus Australis, deze is opgericht in 1985. Het huidige ateliercomplex is sinds 1997 in eigendom van de Stichting, het complex omvat atelier- en presentatieruimten met een totaal vloeroppervlak van 1360 m² en rondom een groot eigen terrein.

In samenwerking met het Centrum Beeldende Kunst Rotterdam ontwikkelde Kaus Australis een internationaal gastatelier- en presentatieprogramma.

Vergelijkbare organisaties in Barcelona, Lille, Marseille, Keulen, Berlijn en Londen participeren in dit programma. De gastateliers zijn voor de duur van circa drie maanden beschikbaar.

Voor meer informatie over doel en werkwijze van de Stichting en een aanvraag voor een van de drie gastverblijven of voorstellen voor tentoonstellingen en presentaties:

e kausaustralis@planet.nl
<http://home.planet.nl/~kausaustralis>

Amsterdam

Woonwerk- en cultuurpannen in Amsterdam

www.woonwerkpannen.nl
De Stad als Casco, manifest van Podium Werken aan het IJ. Downloaden van de site van woonwerkpannen.
Laat 1000 Vrijplaatsen Bloeien. Onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam.

Uitgave van de Vrije Ruimte, t 020-612 61 72; Prijs: € 10,- stort op rek. nr. 576 50 86 t.n.v. De Vrije Ruimte, Amsterdam.

De Gilde Gazet 5 (20.02.2002) p/a Neverita-weg 15 1033 WB Amsterdam

Den Haag

HBS wordt woonwerkpan

Sebastiaan Velthuis van Architectuurwerkplaats De Ruimte begeleidt op dit moment de verbouwing van het HBS gebouw (1907) aan de Waldeck Pyrmontkade in Den Haag. Het wordt een woonwerkpan voor jonge gezinnen, kleine bedrijven, kunstenaars en een kindermuseum. Met veel aandacht voor de ecologie. Over het bouwproces dat intensief wordt gedocumenteerd, zal op termijn een publicatie verschijnen.

Landelijk overzicht

Wilder wonen en Verder Bouwen, 1999. Uitgave van Architectuurwerkplaats De Ruimte, Zuidwal 52 a 2512 XT Den Haag t 070-364 13 45 se3as@hetnet.nl. Prijs € 5,67 (f 12,50). Te bestellen bij De Ruimte. *Wilder wonen en Verder Bouwen* is een landelijke documentatie van in gebruik zijnde – casco – gebouwen en hele straten die in eigen beheer zijn ontwikkeld. Een afstudeerproject van drie Delftse architecten. Met veel beeld.

Overheid

Het Ministerie van VROM werkt aan het project 'Creatieve steden', een onderzoek naar de condities waaronder creativiteit ontstaat; met vragen als welke fysieke omgeving bevordert creativiteit, hoe zijn die in te passen in het stedenbeleid? Forum Creatieve Steden: www.minvrom.nl